

geyi ziyaret eden Batılı seyyahlar Zafâr'dan bahsetmez (İA, XIII, 487). Zafâr şehrinin kalıntıları arkeologlar tarafından incelenmiştir (Costa, V [1979], s. 111-150).

Uman'ın güneyindeki 250.000 nüfuslu Zafâr eyaleti (muhafaza) balıkçılık ve tarım alanında öne çıkar. Eyalette bir de üniversite mevcuttur. 99.300 km² ile yüzölçümü bakımından Uman'ın en büyük eyaletidir ve Salâle merkez olmak üzere Mirbât, Rahyût, Tâka, Sümreyt, Mezyûne, Zalkût, Mukşin, Sedah ve Şelîm-Hallânî-yât adlı on idarî birimden (vilâye) meydana gelmektedir. Yemen'in güneyinde Himyerîler'in başşehri olan diğer bir Zafâr ise (Reydân) İslâm'dan sonra önemini kaybetmiş ve günümüzde harabe halinde küçük bir köy olarak kalmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "zîr" md.; Yâkût, Mu'cemü'l-buldân, IV, 60; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, XII, 197-198; İbnü'l-Mücâvir, Şifâtü bilâdi'l-Yemen ve Mekte ve ba'zi'l-Hicâz: Târîhu'l-müstebsir (nşr. O. Löfgren), Leiden 1951, s. 260-261, 271; İbn Hâtim, Simtû'l-gâli's-şemen fi ahbâri'l-mülûk mine'l-Ğuz bi'l-Yemen (ed. G. R. Smith), London 1974, I, 505-529; İbn Battûta, er-Rihle, Beyrut, ts. (Dârü Sâdır), s. 259-262; Ali b. Hasan el-Hazrecî, el-'Ukdû'l-lü'lü'yye (nşr. M. Besyûnî Asel), Kahire 1329-32/1911-14, I, 276-278; II, 134; Ebû Tayyib b. Abdullah Bâ Mahreme, Târîhu sağri 'Aden (ed. O. Löfgren), Uppsala 1936, s. 194-195; P. M. Costa, "The Study of the City Zafar (al-Balid)", The Journal of Oman Studies, V (1979), s. 111-150; G. R. Smith - V. Porter, "The Rasulids in Dhofar in the VIIth-VIIIth/XIIIth-XIVth Centuries", JRAS, sy. 1 (1988), s. 26-37; G. R. Smith, "Zafâr", EI² (İng.), XI, 380-381; J. Tkatsch, "Zefâr", İA, XIII, 482-488; W. W. Müller, "Zafâr", EI² (İng.), XI, 379-380.

CENGİZ TOMAR

ZAFER AHMED TEHÂNEVÎ

(زفر أحمد التهانوي)

Zafer Ahmed b. Latîf
et-Tehânevî el-Osmânî
(1892-1974)

Hindistanlı hadis ve fıkıh âlimi.

13 Rebîülevvel 1310'da (5 Ekim 1892) Diyûbend'de (Deoband) doğdu. İlk öğrenimini buradaki Dârü'lulûm Medresesi'nde tamamladıktan sonra ilmî ve tasavvufî kişiliğini şekillendirecek olan dayısı, şeyhi ve hocası Hakîmü'l-ümme Eşref Ali Tehânevî'nin yanına Tehânebihûn'a (Thana-Bhawan) gitti. Burada dayısının kurduğu İmddâdü'l-ulûm Medresesi'nde Arapça okudu ve temel eğitimini aldı. Ardından dayısı onu yine kendisinin Kanpûr'da (Cawnpore) tesis ettiği Câmiu'l-ulûm Medresesi'ne yerleştirdi. Bu medresede fıkıh, usûl-i

hadis ve tefsir dersleri aldı; Kütüb-i Sitte ile Mişkâtü'l-Meşâbih'i okuduktan sonra Sehârenpûr'daki Mezâhirü'l-ulûm Medresesi'ne geçti. Burada Ebû Dâvûd'un es-Sünen'ine Bezlû'l-mechûd adıyla şerh yazan Halîl Ahmed Sehârenpûrî'nin hadis derslerine devam etti ve kendisinden icâzet aldı. Söz konusu medresede mantık, geometri ve matematik dersleri alarak öğrenimini tamamladı. Henüz on sekiz yaşında iken bu medreseye hoca tayin edildi ve yedi yıl boyunca fıkıh, usûl-i fıkıh, mantık ve felsefe okuttu. Ardından bir zamanlar talebelik ettiği İmddâdü'l-ulûm Medresesi'ne bu defa hoca olarak geçti. Bu medresede uzun yıllar hadis, tefsir ve fıkıh okutup fetva verdi, talebe yetiştirdi. Burada iken dayısının yönlendirmesi ve gözetimi altında İ'lâ'u's-sünen adlı kitabın telifine başladı ve yirmi yıl boyunca bu eserin telifiyle meşgul oldu. Yine burada başka eserler de kaleme aldı. Bir süre sonra Birmanya'ya (Myanmar, Burma) gitti; burada iki yıl süreyle tebliğ ve irşad faaliyetinde bulunarak Tehânebihûn'a döndü, ardından Dakka'ya geçti. Dakka Üniversitesi'nde hadis, fıkıh ve usûl-i fıkıh okuttu, bir müddet sonra el-Medresetü'l-âliye'ye başmüdürris tayin edildi ve sekiz yıl bu görevde kaldı. Bu arada el-Câmîatü'l-Kur'âniyyetü'l-Arabiyye'yi kurdu. Ardından Batı Pakistan'a geçti ve Haydarâbâd'a bağlı Eşrefâbâd'daki Dârü'l-ulûmü'l-İslâmiyye'de başmüdürrislik yaptı, daha çok hadis öğretimiyle meşgul oldu. İlerlemiş yaşına ve geçirdiği hastalıklara rağmen Aralık 1974'teki vefatına kadar hadis okuttu. Tehânevî, Hint alt kıtasının her zaman hareketli olan bilimsel atmosferinde aktüel meselelerle de yakından ilgilenmiş, bunlarla ilgili görüşlerini eserlerinde ortaya koymuştur. Gerek İ'lâ'u's-sünen'de gerekse diğer eserlerinde müslümanların güncel sorunlarını ele alıp bunlara çözümler üretmiş, Ebû'l-A'lâ el-Mevdûdî ile mektuplaşarak onun bazı fetvalarına itiraz etmiştir.

Eserleri. 1. İ'lâ'u's-sünen*. Hindistan'da Ehl-i hadis diye bilinen akımın temsilcilerinden Eşref Ali Tehânevî, Hanefî mezhebinde hadislerle yeterince değer verilmediği yönündeki eleştirilere karşı bu mezhebin görüşlerini destekleyen hadisleri ihtiva eden İhyâ'u's-sünen adıyla bir eser kaleme almış, eserin müsveddelerinin kaybolması üzerine Hanefî mezhebinin delil olarak aldığı hadislerin sübût ve delâlet bakımından durumlarını içeren Câmi'u'l-âşâr adlı muhtasar bir eser yazmaya başlamıştı. Ancak müellif müsveddeleri kaybo-

lan çalışması gibi ayrıntılı bir eser kaleme almayı arzu ettiğinden bu işi Ahmed Hasan Senbehî'ye havale etmiş, fakat onunla bazı meselelerde farklı düşündükleri ortaya çıkınca bu defa Zafer Ahmed Tehânevî'yi eseri yeni baştan kaleme almakla görevlendirmiştir. Zafer Ahmed'in tamamladığı eser Karaçi'de (1414-1415/1993-1994) ve Beyrut'ta (nşr. Halîl el-Meys, 1421/2001) yayımlanmıştır. Kitabın, sadece metnin kısımlındaki rivayetlerin ve müellifin bunlarla ilgili kısa değerlendirmelerinin yer aldığı bir baskısı da Câmi'u eĥâdişi'l-aĥkâm metni İ'lâ'u's-sünen adıyla gerçekleştirilmiştir (I-II, Karaçi 1421/2001). Bu baskıda eserin metin kısmında 6100'den fazla hadis yer almaktadır. 2. Aĥkâmü'l-Kur'ân. Başlangıçta Hanefî mezhebinin Kur'an'dan delillerini ihtiva etmesi düşüncesiyle esere Delâ'ilü'l-Kur'ân 'alâ mesâ'ilî'n-Nu'mân adı verilmişken daha sonra Kur'an'dan istinbat edilen itikadî, fıkhi, usulî bütün meseleleri ihtiva etmesi esas alındığından adı Aĥkâmü'l-Kur'ân olarak değiştirilmiştir. Eşref Ali Tehânevî eserin telifini dört kişilik bir komisyona havale etmiştir. Komisyon üyelerinden Zafer Ahmed'in Fâtiha'dan Tevbe sûresinin sonuna kadar, Cemil Ahmed et-Tehânevî'nin Yûnus sûresinden Furkân sûresinin, Muhammed Şefî' Diyûbendî'nin Şuarâ sûresinden Hucurât sûresinin ve Muhammed İdrîs Kandehevî'nin de Kâf sûresinden Kur'an'ın sonuna kadar olan kısmı telif etmesi kararlaştırılmıştır. Zafer Ahmed Tehânevî, kendisine verilen kısmın Nisâ sûresinin sonuna kadar olan bölümünü tamamlamış, bu bölüm müstakil olarak yayımlanmış (Karaçi 1407/1986), ardından diğer müelliflerden Muhammed Şefî' ile Muhammed İdrîs'in tamamladığı kısımlarla birlikte henüz bitirilmemiş olmasına rağmen eser beş cilt halinde de basılmıştır (Karaçi 1413/1992). Bu baskıda Zafer Ahmed'in kaleme aldığı kısım I/1, I/2 ve II. ciltlerde bulunmakta, III ve IV. ciltler Muhammed Şefî'in, V. cilt de Muhammed İdrîs'in yazdığı bölümleri ihtiva etmektedir. Zafer Ahmed'in II. cildin sonunda verdiği bilgiye göre Eşref Ali Tehânevî eserin Âl-i İmrân sûresinin sonuna kadar olan kısmını görmüş ve Nisâ sûresiyle ilgili bölümü göremeden vefat etmiştir. Daha sonra Cemil Ahmed'in müsveddeleri temize çekilmiş ve Zafer Ahmed'in eksik bıraktığı bölümle (Mâide sûresinden Tevbe sûresinin sonuna kadar) Muhammed İdrîs'in noksan bıraktığı bazı yerleri Zafer Ahmed'in öğrencilerinden Abdüşşekûr et-Tirmizî ta-

mamlamış ve *Aḥkâmü'l-Kur'ân*'ın önceki beş ciltlik baskısına VI-VIII. ciltler eklenerek eser tamamlanmış şekliyle yayımlanmıştır (I-VIII, Lahor 1419/1998). Ahmed Hüseyin İsmâil Hüseyin, *Menhecû telâmîzi Ḥakîmî'l-Ümme Eşref 'Alî et-Tehânevî fi't-tefsîr Kitâbü Aḥkâmî'l-Kur'ân nemûzen* adıyla yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1432/2011, Amman Câmîatü'l-ülûmî'l-İslâmiyyetü'l-âlemiyye). 3. *Ḳavâ'id fi 'ulûmî'l-ḥadîs* (bk. bibl.). Zafer Ahmed'in Urduca olarak kaleme aldığı eserleri de şunlardır: *el-Ḳavlü'l-metîn fi'l-iḥfâ'i bi-âmin*, *Şaḳḳu'l-ğayn 'an ḥaḳḳi ref'i'l-yedeyn*, *Raḥmetü'l-Ḳuddûs fi tercemeti behcetü'n-nüfûs*, *Fâtihatü'l-ke-lâm fi'l-ḳur'âti ḥalfe'l-imâm*.

BİBLİYOGRAFYA :

Zafer Ahmed Tehânevî, *İ'lâ'ü's-sünen* (nşr. Muhammed Takî el-Osmânî), Karaçi 1415, neşredenin girişi, I, 24 vd.; a.mlf., *Ḳavâ'id fi 'ulûmî'l-ḥadîs* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Kahire 1417/1996, neşredenin girişi, s. 8 vd.; a.mlf., *Câmi'ü eḥâdişü'l-aḥkâm metni İ'lâ'ü's-sünen*, Karaçi 1421/2001, neşredenin girişi, I, 3 vd.; Mevdûdî, *Fetvalar* (trc. Mahmud Osmanoglu – A. Hamdi Chohan), İstanbul 1992, I, 21 vd.; Halid Zaferullah Daudi, *Pakistan ve Hindistan'da Şâh Velîyullah ed-Dehlevî'den Günümüze Kadar Hadis Çalışmaları*, İstanbul 1995, s. 222-227, 237; Ahmed Hüseyin İsmâil Hüseyin, *Menhecû telâmîzi Ḥakîmî'l-Ümme Eşref 'Alî et-Tehânevî fi't-tefsîr Kitâbü Aḥkâmî'l-Kur'ân nemûzen*, Amman 1432/2011, s. 48 vd.

EBUBEKİR SİFİL

ZA'FERÂNÎ

(الزفراني)

Ebû Âlî el-Hasen
b. Muhammed b. Sabâh
el-Bağdâdî ez-Za'ferânî
(ö. 260/874)

İmam Şâfiî'nin

“kavl-i kadîm”inin en güçlü râvisi.

180 (796) yılı civarında Bağdat yakınındaki Za'ferânîye köyünde doğdu. Kendisi Bağdat'a gelen Şâfiî'yi tanıdığından yüzünde henüz tüy bitmediğini söyler. Bu karşılaşmanın Şâfiî'nin 195 (811) yılında ikinci Bağdat seyahati sırasında gerçekleşmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Za'ferânî, ehl-i hadîsten arkadaşlarıyla birlikte Bişr b. Gıyâs el-Merîsî'nin meclisine katıldıklarını ve münazaralarda onlarla başa çıkamadıklarını, bunun üzerine Ahmed b. Hanbel'e gidip Hanefî çevresinin temel kitaplarından *el-Câmi'u's-şâğırî*'i ezberlemelerine artık izin vermesini rica ettiklerini, Ahmed b. Hanbel'in ise, “Sabredin, Mekke'de gördüğüm Muttalibî yakında bu-

raya gelecek” cevabını verdiğini anlatır. Şâfiî Bağdat'a gelince yanına gidip eserlerinden bir bölüm istediklerini, onun da “el-Yemîn ma'a's-şâhid” bölümünü verdiğini, buna iki gece çalıştıktan sonra Bişr ile girdikleri münazarada üstün geldiklerini, bu durum karşısında şaşkınlığını dile getiren Bişr'in bu savunmanın kendilerine değil Mekke'de gördüğü şahsa ait olduğunu ileri sürdüğünü söyler (Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, I, 201). Şâfiî ile ilk karşılaşmasına dair diğer bir rivayette ise Şâfiî'nin akşam vakti geldiği Bağdat'ta namaz kılmak için gittiği camide kıraati düzgün bir gence uyduğu, ancak gencin yaptığı bir hata yüzünden namazı ifsad etmesi üzerine Şâfiî'nin ona, “Namazımızı bozdun” dediği belirtilir ki bu gencin Za'ferânî olduğu kaydedilir. Bu olay Şâfiî'nin namazda sehivle ilgili bir bölüm yazmasına vesile olmuş, eserine de *Kitâbü'z-Za'ferân* adını vermiştir.

Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî'nin aktardığı bilgiye göre Şâfiî, Kûfe anlayışının za'yıf noktalarını Za'ferânî'ye göstermiş, o da ikna olup Şâfiî'den kitaplarını semâ yoluyla almaya başlamış (*Menâkıbü's-Şâfiî*, I, 227-228), güzel konuşması ve yeteneğiyle hocasının takdirini kazanmıştır. Şâfiî'nin bizzat okuttuğu “menâsik” ve “salât” dışında kalan diğer bütün kitaplarını Za'ferânî hocasına arzetti. Şâfiî'nin Bağdat'taki diğer talebeleri Ahmed b. Hanbel, Ebû Sevr ve Kerâbisî de onun kitaplarını Za'ferânî'nin bu arzı yoluyla aldılar. Za'ferânî'nin kitaplarına icâzet veren Şâfiî, kendisinden kitaplarını okuyarak almak isteyen Kerâbisî'ye müsaade etmeyip ona Za'ferânî'nin kitaplarını alabileceğini belirtti (Sübkî, II, 118). Şâfiî, Bağdat'a muhtemelen son gidişinde (198/814) Za'ferânî'ye misafir oldu. Şâfiî'yi Bağdat'ta ağırlayanlar arasında Bişr b. Gıyâs el-Merîsî'nin de adı geçmektedir. Şâfiî'den başka Süfyân b. Uyeyne, İbn Uleyye, İbn Ebû'l-Cârûd, Vekî b. Cerrâh, Amr b. Heysem, Yezid b. Hârûn, Affân b. Müslim, Ahmed b. Hanbel gibi dönemin önde gelen âlimlerinden de faydalanan Za'ferânî ricâl âlimlerince sika kabul edilmiş ve kendisinden Müslim dışındakiler *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin tamamı, Kâsım b. Zekeriyâ, Zekeriyâ b. Yahyâ es-Sâcî, İbn Huzeyme, İbn Ziyâd en-Nisâbü'rî, Vekî, Ebû'l-Kâsım el-Begavî, İbn Sâid el-Hâşimî, İbn Mahled el-Attâr, Hüseyin b. İsmâil el-Mehâmîlî, Muhammed b. Nasr el-Mervezî rivayette bulunmuştur. Hem Za'ferânî hem Rebî b. Süleyman el-Murâdî'den fıkıh tahsil eden Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Şâfiî mezhebini Bağdat'ta sa-

vunmuş, Şâfiî'nin talebeleriyle Ebû'l-Abbas İbn Süreyc'in hocası Ebû'l-Kâsım el-Enmâtî arasında bir halka işlevi görmüştür. Cüneyd-i Bağdâdî'nin de Za'ferânî'den ders aldığı kaydedilir. Za'ferânî 260 yılı Ramazan ayında (Haziran-Temmuz 874) vefat etti (Sübkî, II, 114-117; Nevevî, I, 161). İbn Hallikân vefatı için şâban ayını, Zehebî yıl sonunu vermektedir. Sübkî, Za'ferânî'nin Bağdat'ta kaldığı ve Şâfiî'nin mescidinin de bulunduğu mahalleye daha sonra onun adının verildiğini ve Ebû İshak eş-Şirâzî'nin bu mahalledeki mescidde ders okuttuğunu belirtir (*Ṭabaḳât*, II, 114).

Şâfiî'nin Bağdat'a gelişine dair bilgilerin ana kaynağı Za'ferânî'dir. Onun belirttiğine göre Şâfiî Bağdat'a 195'te (811) gelip iki yıl kalmış, ardından Mekke'ye dönüp 198 (814) yılında Bağdat'a dönmüş ve birkaç ay kaldıktan sonra oradan da ayrılmıştır. “Ehl-i hadîs uykudaydı, onları uyandıran Şâfiî'dir”; “Mürekkep hakkası taşıyan herkes Şâfiî'ye medyundur” vb. ifadeler de Za'ferânî'ye aittir. Mezhep çevrelerinde sonraki dönemlerde Şâfiî'nin talebeleri arasında Za'ferânî ile Rebî b. Süleyman el-Murâdî'nin rivayette, Kerâbisî ile Müzenî'nin dirayette öne çıktığı değerlendirilmiştir. Mezhep-i kadîmin en güçlü ve en güvenilir râvisi kabul edilen Za'ferânî, Şâfiî'nin mezhep-i kadîm çerçevesindeki icihadlarını içeren eserlerini rivayet etmiştir. İbnü'n-Nedîm, *el-Mebsûṭ* adını verdiği bu eserin Rebî el-Murâdî'nin rivayet ettiği, aynı adı taşıyan eserden çok farklı olmamakla birlikte Rebî'nin rivayeti sonraki fukahanın teveccühünü kazandığı halde Za'ferânî'nin rivayetinin uzun ömürlü olduğunu belirtir (*el-Fihrist*, s. 261). İbnü'n-Nedîm'in bu iki *el-Mebsûṭ* rivayetinin muhtevaları arasında ciddi bir fark bulunmadığı yönündeki kaydı kavl-i kadîm ile kavl-i cedîd arasında ya ciddi bir farkın olmadığı -ki bu durumda Şâfiî'nin Mısır'da ortaya koyduğu görüşlerde radikal bir değişikliğe gitmediği var sayılacak- ya da Za'ferânî'nin kendi eseri üzerinde tasarrufta bulunduğu anlamına gelir. Ancak Za'ferânî'nin hocasının vefatından sonraki faaliyetleri hakkında pek fazla bilgi yoktur ve sadece elli yıl süreyle Şâfiî'nin kitaplarını okuyup okuttuğu rivayet edilmektedir (İbn Kâdî Şühbe, I, 31). Şâfiî'nin kendi yeni görüşleri lehine, eski mezhebi aleyhine sarfettiği belirtilen sözleri karşısında Za'ferânî'nin nasıl davrandığı, eski öğretisini bırakıp yeni öğretiye geçip geçmediği bilinmese de, Şâfiî'den sonra elli yıldan fazla yaşadığı ve hocasının Mısır'daki talebeleriyle teşrikimesaide bulunduğu göz-